

RESEARCH ARTICLE / Araştırma Makalesi
<https://doi.org/10.37093/ijsi.1177156>

Türkiye’de Toplumsal Sorunların Çözümünde Müzakereci Dil Pratiği: “Açılım” Kavramı ve Süreçleri Üzerine Bir Analiz

Fatma Çakmak*

Öz

Bu çalışmada; 2009-2015 yılları arasında Türkiye’de yüklü toplumsal bagajlarla sürdürülmüş kimlik politikalarında bir paradigma dönüşümü olarak sunulan açılım süreçleri, müzakereci dil pratiğinin yansımaları açısından analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu analiz Kürt, Alevi açılımı süreçlerindeki “açılım” mantalitesini nicel desende ve teorik tartışma yöntemi ile merkeze almaktadır. Tarama tekniği dışında, kısmen söylem ve içerik analizi tekniklerinden de faydalanılmıştır. Bu bağlamda eleştirel teorinin önemli temsilcilerinden biri olan Habermas’ın öznelere aşan bir dil pratiği fikri üzerine temellendiği “İletişimsel Eylem Kuramı”nda geçen kavramlara başvurulmuştur. Habermas’ın, iletişimi toplumsal uzlaşının bir parçası olarak ele aldığı bazı kavramların, açılım süreçlerindeki muhtemel karşılıkları üzerinde durulmuştur. Çalışmada açılım süreçlerine politik anlamda detaylı olarak girilmemiş, müzakereci imkân ve ihtimaller açısından açılımın sosyo-linguistik etkisine odaklanılmıştır. Çalışma, kapsam ve süreç itibarıyla daha geniş bir etkiye sahip olan Kürt ve Alevi açılımlarının değerlendirilmesiyle sınırlıdır. İlgili değerlendirme neticesinde; Türkiye’de yerleşik toplumsal problemlerin çözümünde veya yeniden tartışılmasında öne çıkan müzakereci dilin, siyasal iletişimde alan açma ve toplumsal meşruiyet açısından pozitif bir anlam alanı oluşturmada oldukça işlevsel olduğu tespitine varılmıştır. Ancak eylemsel mutabakata ulaşma, iletişimsel eyleme dair bütün tarafları kapsayıcı bir etik oluşturma ve yaşam alanı inşa etme konusunda dilin imkânlarının yetersiz kaldığı görülmekte ve bu imkânın somut eylemle desteklenmesi zarureti öne çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Devlet, toplum, açılım, müzakere, diyalog

Cite this article: Çakmak, F. (2022). Türkiye’de toplumsal sorunların çözümünde müzakereci dil pratiği: “Açılım” kavramı ve süreçleri üzerine bir analiz. *International Journal of Social Inquiry*, 15(2), 539–556.
<https://doi.org/10.37093/ijsi.1177156>

* Dr. Öğretim Üyesi, Harran Üniversitesi, Şanlıurfa, Türkiye.

E-posta: fatmacakmak@harran.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2875-865X>

Article Information

Received 19 September 2022; Revised 03 November 2022; Accepted 09 November 2022; Available online 30 December 2022

The Practice of Deliberative Language in Solving Social Problems in Türkiye: An Analysis on the Concept and Processes of "Opening"

Abstract

In this study, the opening processes, which were presented as a paradigm transformation in identity politics in Türkiye between 2009 and 2015, sustained with loaded social baggage, are analyzed in terms of the reflections of deliberative language practice. This analysis focuses on the "opening" mentality in the Kurdish and Alevi opening processes with a quantitative design and the theoretical discussion method. In addition to the survey technique, discourse and content analysis techniques were partially utilized. In this context, Habermas, one of the important representatives of critical theory, used the concepts in his "theory of communicative action," which is based on the idea of a language practice that transcends subjects. The possible equivalents of some of Habermas's concepts, in which communication is considered as a part of social consensus, in the processes of opening up have been emphasized. The study does not go into the opening processes in detail in political terms but focuses on the socio-linguistic impact of the opening in terms of deliberative possibilities and probabilities. The study is limited to the evaluation of the Kurdish and Alevi initiatives, which have a wider impact in terms of scope and process. As a result of this evaluation, it has been concluded that the deliberative language, which has come to the fore in the solution or re-discussion of entrenched social problems in Türkiye, is quite functional in opening up space in political communication and creating a positive space of meaning in terms of social legitimacy. However, it is seen that the possibilities of language are insufficient in terms of reaching a consensus in action, creating an ethic that includes all parties to communicative action and building a living space, and the necessity of supporting this possibility with concrete action comes to the fore.

Keywords: State, society, opening, negotiation, dialog

1. Giriş

Toplumsal sorunların jeopolitik fay hatları üzerinde seyrettiği eksenler, kavramların kurucu ve yönlendirici etkisinin daha fazla görünür hale geldiği sosyolojik koşulları da beraberinde getirmektedir. Çoğu zaman "bugün"e ilişkin problemlerin hangi kavramlarla tartışıldığı, o probleme dair tarihsel hafızanın da nasıl bir dil dünyası eşliğinde geri çağırıldığının temel işaretlerini bize sunabilmektedir. Türkiye'de siyasal ve kültürel momentleri yer yer sancılı ve sarsıcı olmuş sosyo-politik miras, kimlik ve aidiyet temelli bazı konularla ilgili örtük ve yaralı bir hafızanın kavramsal kodlarını da beraberinde getirmiştir. Bu kavramsal sermaye, söz konusu sorunların dile geldiği her tartışmada çeşitli anlam krizlerinin, sayısı taraflarınca artmış ezberlerin ve kadim reflekslerin önünü açmıştır. Osmanlı'nın tarihsel ve toplumsal köklerinden, modernleşme sürecinin sancularına, Cumhuriyet politikalarının sinir uçlarını yoklayan kimlik siyasetlerine varıncaya kadar içerisinde bir dizi yüzleşme zaruretinin kaçınılmaz olduğu sosyolojik bagaj, bugün Türkiye'de bazı kimlik alanlarına ilişkin içeriden ve dışarıdan sürdürülen tartışmaları yeni bir kavramsal düzlemde ele almayı adeta zorunlu kılmaktadır.

Açılım kavramı, 2000'li yılların başından itibaren Aleviler ve Kürtler başta olmak üzere Türkiye'de bazı kesimlerin devlet ve toplum nezdinde yaşadığı kimlik problemlerine, o güne kadar pek denenmemiş müzakereci bir dil pratiğiyle yaklaşma eğiliminin öne çıkardığı kullanımlardan biridir. Devletin öteden beri kimlik belirleyici bir aktör olarak öne çıkan "tanımlayıcı" ve "hüküm koyucu" rolünün, yerini müzakereci bir ev sahipliğine bıraktığı bu süreçte "açılım" kavramı ve paradigması "ezber bozucu" olarak nitelendirilen bir dizi hamlenin temel enstrümanı haline gelmiştir. Türkiye'de klasik devletçi reflekslerden farklı olarak, çeşitli kimlik alanlarındaki problemleri yeniden tespit edebilme ve "anlama"ya yönelik dikkatli görünen bu ilgi, söz konusu problemlerin sakin bir zihinsel alanda yeniden ve karşılıklı olarak müzakere edilmesi esasına dayalı olarak takdim edilmiş ve bu şekilde başlayan süreçlere uzamıştır. Demokratik açılım, Alevi açılımı, Roman Açılımı, Ermeni açılımı gibi birbirine yakın

zaman dilimlerinde başlayan ve içerisinde tarihin tortularından arınmayı hedefleyen eleştirel egzersizler de barındıran bütün bu süreçler “açılım” kavramının anlam güzergahında şekillenmiştir. Açılım süreçleri, Türkiye’de farklı kimlik kategorilerinin yaşadığı birbirine benzer toplumsal problemlerin tanım ve takdiminde, devletin kendi retoriklerini de masaya yatırarak tarafları buyur ettiği bir “paradigma dönüşümü” denemesi olarak değerlendirilebilir. Her kimlik kategorisi için sürecin başlama biçimi farklı olsa da, müzmin sorunların karşılıklı müzakere ile çözümlenmesi niyetinin açılım mantalitesinin temelinde yer aldığı algısı, toplumsal çoğunluğun desteğini kazanma açısından önemli olmuştur. Süreçlerin işleyişleri, tarafların algısı, katkı ve katılımları ile her biri kendi içinde lehte ve aleyhte pek çok yoruma açık olarak gerçekleşmiş olan çözüm girişimlerinin nihai durumlarının detaylı olarak analizi kuşkusuz daha geniş çaplı bir çalışmanın konusudur.

Bu çalışmada esas olarak Türkiye’de zaman içerisinde karmaşık söylem ağlarına savrulmuş, kendini refere etme noktasında etnik, teolojik ve tarihsel formülasyonların gölgesinde kalmış çeşitli kimlik problemlerinin devlet ve toplum nezdinde daha adil bir hafızanın içerisinde bugüne taşınarak tartışılması niyetinin ürettiği kavramsal sermaye üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda söz konusu müzakereci takdimin en önde gelen referans biçimlerinden biri olan “açılım” kavramı ve paradigması, Habermas’ın “İletişimsel Eylem Kuramı”nın esasını teşkil eden “iletişimsel rasyonalite, yaşantı dünyası, iletişimsel eylem” gibi literatüre kazandırdığı önemli kavramlar çerçevesinde ele alınmaya çalışılacaktır. Temel amaç; açılım süreçlerine dair detaylı bir analiz yapmak değil, paradigmatik dönüşüm denemelerindeki dil pratiğinin önemini sosyo-linguistik düzlemde anlamaya çalışmaktır. Nitekim süreçlerin akıbeti ve başarısı, bugün gelinen noktada açılım hafızasının ürettiği çağrışımlar, kazanımlar veya eksikliklerin detaylı analizi başka bir çalışmanın konusu olacak kadar geniştir. Bu çalışmada açılım kavramı etimolojik ve semantik anlamlarıyla birlikte çözümlendikten sonra, kavramın dolaşımında olduğu toplumsal sorunlar ve devletin bu sorunlara yönelik yüzleşme çözümleri, iletişimsel rasyonalitenin söylemleri ekseninde teorik olarak tartışılacaktır. Tartışmanın temellendirilmesinde teorik tarama yöntemi kullanılmış, yer yer içerik analizlerinin de eşlik ettiği bir güzergahta konu genişletilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın konusu 2009-2015 yılları arasında gerçekleşen AK Parti dönemi, Kürt ve Alevi açılım süreçlerinin analizi ile sınırlıdır. Roman ve Ermeni açılımları işleyiş ve kavramsal bagajların farklılığı nedeniyle başka bir çalışmanın konusu olmaya daha uygun olduğu için kapsam dışında bırakılmıştır.

2. Açılım Kavramının Etimolojik Anlamı

Düşünce ve dil arasındaki derin ilişki, toplumsal varlığın en kritik etkileşim biçimlerinin, en kadim ifade sistemlerinin de kaynağını oluşturmaktadır. Zira toplumsal hayatta düşünce, ödeten beri duyguların ve fikirlerin kelimelerle ifade edilmesinde hayat bulmuş ve derinleşmiştir. Bu yüzden toplum söz konusu olduğunda, kavramların oldukça kuvvetli, dizayn edici bir fonksiyonundan söz etmek mümkündür. Nitekim kolektif kimliğin inşa süreçlerinden, bürokratik stillerin sosyal organizasyonuna varıncaya kadar pek çok anlam, dil ve düşüncenin kavramsal rahminde şekillenmekte ve toplumsal bir gövdeye bürünmektedir. Kavramlar “bir şeyin, bir nesnenin zihindeki ve zihne ait tasarımı; soyut düşünme faaliyetinde kullanılan ve belli bir somutluk ya da soyutluk derecesi sergileyen bir düşünce, bir fikir ya da ide” olarak da tanımlanabilirler (Cevizci, 2017, s. 1121). Söz ve düşünce arasındaki güçlü ilişki, insan ve toplumun karşılıklı etkileşimi gerçeğinden hareketle kavramsal sermaye ile zihniyet yapıları arasındaki irtibatı da beraberinde getirmektedir. Jacques Ellul söz ve düşünce arasındaki bu ilişkiyi vurgularken “söz bizi zamana yerleştirir” (Ellul, 1985/2015, s. 28) diyerek dil ve söylem biçimlerinin, zihin ve eylem

süreçlerindeki belirleyiciliğini ortaya koymaktadır. Zihnin izleri, seslerin kelimelere dönüşü ile yaşam içerisinde kendisine yer bulmakta ve inşa edici bir fonksiyon üstlenme konusunda aktif bir rol oynamaktadır (Wilson, 2001/2003, s. 135). Dilin kuralları düşüncenin kurallarını belirlemeye, düşüncenin kuralları da dili kurmaya yakın konumlanmak suretiyle karşılıklı bir etkileşim içerisindedir (Goffman, 1963/2014). Bu yüzden kavramsal kökenlerin yer aldığı etimolojik zeminle, kavramın zaman içerisindeki anlam kayıplarını veya kazanımlarını anlaşılır kılan semantik bağlam, söz konusu kavramın düşünce ve toplumsal planda zihniyet kalıpları ile olan ilgisini netleştirmekte oldukça büyük bir önem arz etmektedir.

Etimolojik güzergahlarına bakıldığında; fiil olarak "aç", mastar olarak "açmak" gibi anlam alanlarında şekillenmiş olan "açılım" sözcüğünün, Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde "açılma işi; herhangi bir konuyla veya sorunla ilgili olarak, düşünce ve uygulamalarda yeni koşulların gerektirdiği değişiklikleri veya yenilikleri yapma; yeni bir bakış açısı getirme, bir kısaltma veya formülün açık biçimi" (Türk Dil Kurumu, 2005, s. 15) olarak tanımlandığı görülmektedir. Kavramın etimolojik çerçevesinde yer alan "herhangi bir konu/sorunla ilgili olarak, düşünce ve uygulamalarda yeni koşulların gerektirdiği değişiklikleri veya yenilikleri yapma" anlamının merkeze aldığı "sorun, düşünce, yeni koşullar, değişiklik, yenilik" gibi diğer kavramların tümü, "açılım" sözcüğünü, alp yapısı güçlü bir söylem alanına taşımaktadır. Bu söylem alanı, hem yeni bir terminoloji ve bütünleşme arayışının işlevselliğini göğüslemede hem de birbirinden farklı konuları tarihsel statü ve ağırlıklarından arındırarak tartışmaya açmada pratik bir takım unsurları barındırmaktadır. Kavramın "sorun"a, "yeni koşullar"a ve "değişim"e aynı anda vurgu yapan etimolojik kökeni, onu söylemsel çözümlemede kuşatıcı bir değer ve kapsayıcı bir tavırla ilişkilendirmektedir. Bu ilişki, kavramın semantik güzergahındaki vurguları verili olmaktan çıkarıp kendi asli referans çerçevesinde biçimlenmiş bir dilin imkânlarıyla buluşturma ihtimalini içermesi açısından oldukça önemlidir.

3. Açılımın Semantik ve Sosyo-Politik Güzergahları

Türkiye'de 2004-2015 yılları arasında Kürtler ve Aleviler başta olmak üzere demokratikleşme konusunda talepleri olan farklı toplumsal kesimlere yönelik olarak gerçekleştirilen çözüm girişimlerinde anahtar bir kavram olarak öne çıkan "açılım" sözcüğünün süreç içerisindeki semantik dolaşımı ise farklı kavramlarla birlikte şekillenmiştir. Açılımın pozitif tınılar taşıyan etimolojisi zamanla bir "süreç retoriği"ne dönüşmüş ve söylem alanını genişletmiştir.¹ Demokratikleşme talepleri olan kesimlere yönelik yerleşik kamu politikalarında bir paradigma dönüşümü etkisi ile şekillenen bu açılım süreçlerinde "müzakere, diyalog, çözüm, birlik, akıl insanlar, yüzleşme, kardeşlik" gibi toplumsal konsensüs anlamı da içeren pek çok kavramın dolaşıma girdiği görülmektedir. Ancak bütün bu kullanım biçimleri her durumda "politik bir söylem" ağının içerisinde şekillenmiş ve yaygınlaşmıştır. van Dijk'ın "eleştirel söylem analizi" (critical discourse analysis) teorisinde "ideolojik tonlar" ve "söylemin denetimi" gibi bir takım vurgularla tartıştığı politik söylem (van Dijk, 2005), açılım kavramının semantik güzergahında şekillenen diğer kullanımlar için de süreç boyunca bir gölge işlevi görmüş ve çoğu zaman da eleştirilmiştir. Nitekim, açılım düşüncesinin ilgili süreçte bütün bu bagajlarla birlikte kendi söylem alanını da kısmen sistematik olarak ürettiğini ifade etmek mümkündür. Burada dil aracılığıyla ortaya konulmuş olan çerçeve, bahsi geçen toplumsal sorunları bu söylem alanında

¹ Açılım kavramının AK Parti dönemindeki en yaygın kullanımı 2006 yılında gündeme gelen Alevi Açılımı konusundadır. Bu nedenle kavramın semantik bağlamı daha çok bu kapsamda şekillenmiştir. Ancak Temmuz 2007 sonrasında Kürt meselesindeki sorunları çözmeye yönelik olarak ortaya çıkan girişimler de "açılım" olarak nitelendirilmiştir. Diğer taraftan 29 Mart 2009 yerel seçimler öncesinde CHP'nin çarşafı kadınlara rozet takma girişimi de medyada "çarşaf açılımı" olarak yer almış ve böylece açılım kavramı politik koşullarda mevcudu alışılmışın dışında ve şaşırtıcı olarak dönüştürme eksenli bir semantik anlam kazanmıştır.

yeniden inşa ederek tartışılmasını sağlama amacına yönelik olarak işlevselleştirilmiştir. Özellikle “müzakere” süreçlerinin karşılıklı olarak yürütülmesi esası, sivil toplum odağı, “diyalog” kavramının açık olması vurgusu, “çözüm” kavramının süreç eksenli olarak inşa edilmesi, kamu politikalarıyla gerçekleşecek olan uygulamaların “demokrasi” temelli olarak şekillendirilmesi hedefi, “milli birlik” ve “kardeşlik” eksenleriyle yakalanmak istenen milliyetçi ve mukaddesatçı tutumlar “açılım” sürecinin sosyo-psikolojik anlamdaki öncü söylem unsurları olarak dikkat çekmektedir. Diğer taraftan özellikle Kürt Açılımı sürecinde zaman zaman “kadim” ve “mukaddesatçı” bir hafıza bileşeninden hareketle oluşturulan söylem tarzının, Milli Görüş çizgisinden miras alınan karşıt-seçkin bir eylem tarzı olarak, anti-etnik politikaların İslami çok-kültürcülük paradigması eşliğinde kamusal bir retorik üretmede etkili olduğu da görülmektedir (Aktürk, 2012/2015). Ancak burada açılım kavramının semantik inşasının çok boyutlu olarak gerçekleştiğini ifade etmek gerekir. Nitekim destek olanların bir tür sakinme duvarı inşa ederek korumaya çalıştıkları açılım süreci, muhalif olanlar için daha çok siyasal bir şefaat olarak tanımlanmış ve kronik hafıza mühendisliğinin bir uzantısı olarak da eleştirilmiştir. Buradaki çok çağrışımlı anlam savrulmasında Fairclough’un söylemler arası mücadeleyi tartışırken yaptığı tespiti değinmek gerekir. Nitekim Fairclough, kavramlara yükelenen anlamların söylemler arası mücadelenin en önemli mekanizması olduğunu vurgulamakta ve “anlamı bir kez inşa edenin aynı zamanda onu meşrulaştırmaya da çalışacağı” tespitini yapmaktadır (Fairclough, 2001/2003, s. 180). Açılım/çözüm kavramına yükelenen farklı anlamlar, partilerin, sürece ilişkin benimsedikleri amaç ve niyetlerindeki farklılaşmaya işaret etmektedir. Bu bağlamda açılım kavramının etimolojik anlamdaki pozitif vurgusuna rağmen, semantik güzergahının ilgili dönemdeki (ve bugünkü) partilerin ideolojileri, etnik meselelere bakış açıları, sosyolojik tabanlarına vermek istedikleri politik duruş mesajı, ulus ve yurttaş kavrayışları nispetinde çeşitlendiğini ve yer yer oldukça olumsuz bir sosyal modifikasyonun parçası olduğunu da vurgulamak gerekir.² Toplumsal yansımaları itibarıyla bakıldığında her açılım sürecinin kendi zihinsel haritası içerisinde biçimlenmiş bir yansıma ürettiğini ifade etmek mümkündür. Bu noktada toplumsal eylemin simgesel boyutları Kürt açılımında etnik sınırlarda yoğunlaşırken, Alevi açılımında konu psiko-sosyal yelpazesi oldukça geniş bir retorik çeşitlilikle ilerlemiştir.

4. Habermas ve İletişimsel Eylemin İmkânı

Habermas, tüm sosyal olguları üretim ilişkileri çerçevesinde ele alan Marx’ın aksine, toplumsal olgular kategorisine “iletişim”i de dahil etmiş ve üst-yapı parçalarından birinin de iletişim olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda kamusal gerçeklikte “konuşma”nın beraberinde getireceği değişime atıfla geliştirdiği iletişimsel eylemi, modern toplumlarda yetkinliği ile bilinen aktörlerin sezgisel bilgisinden hareketle gerçekleşen fiiller bütünü ve anlaşma mekanizması olarak tanımlamıştır. İletişimsel eylemde amaç, dilin linguistik etkilerinin yanında ondan sosyal uzlaşının bir aracı olarak faydalanmak ve özneler arası iletişimde dilin onarıcı imkânlarını öne çıkarmaktır. Burada hem dil hem de bunun dışında kalan tüm simgesel anlatım ve ifade içeriği karşılıklı anlaşabilmenin ve birlikte hareket edebilmenin taşıyıcı enstrümanına dönüşmektedir. Nitekim iletişimsel eylemin temelini oluşturan amaç, dil ve dil dışı sembolik öğelerle iletişim halinde olan bireylerin ortak bir fikirde buluşmalarının gelenek ve kültürden bağımsız olmayan söylemlerle gerçekleştirilmesidir. Bu tür iletişimde sürecin işleyişi ortak olgu, olay, anlam ve nesnelere gönderme yapmakta ve sonuçta ortak bir bilgi ve görüş alanında

² Örneğin ilgili dönemde kamuoyuna yönelik deklarasyonları incelendiğinde partilerin bu konuda farklı iletişimsel şablonlar kullandıkları görülmektedir. Açılım/çözüm kavramı AK Parti tarafından “kardeşlik”, MHP tarafından “ihanet” ve “çözülüş” olarak, Baykal’ın genel başkanlığındaki CHP açısından ise “dışardan dayatılmış bir komplo” şeklinde nitelendirilmiş ve bu iletişimsel şablonlar çerçevesinde dolaşıma dâhil edilmiştir.

buluşabilmenin imkânı gerçekleşebilmektedir. Habermas, iletişimsel eylemi tamamlayıcı ilkeler olarak; kamusal alan tartışmalarının devamı niteliğinde olan "iletişimsel rasyonalite (iletişimsel akıl)", karşılıklı güven alanına işaret eden "geçerlilik savları", tartışma ve çarpıtmalardan uzak bir anlaşma durumu olarak "söylem etiği" ve aktörlerin simgesel bir zeminde ideal biçimde konuşmalarına vurgu yapan "yaşam dünyası" kavramlarından söz etmektedir (Habermas, 1981/2001). Habermas'ın iletişimsel eylemi "ortak iyi" ye yönelterek ele alması toplum kuramının da ütöpic olduğu eleştirilerine yol açmıştır. Ancak Habermas toplum teorisinde, toplumsal düzeni sadece etkileşimlerin gerçekleştiği yaşantı dünyası ile sınırlı tutmamakta; kompleks toplumsal düzenlemelerin, para, uzmanlık ve iktidar ilişkileri gibi farklı sembolik etkileşim mekanizmalarının işleyişini de göz önünde bulundurmaktadır. Bu bağlamda Habermas'a göre iletişimsel eylemde, ideal konuşma durumu gerçekleşebildiği ölçüde ortak bir anlayışa ulaşabilmek mümkün olabilecektir. Bu koşulların oluşması ise evrensel, aşkın ve kolektif faydaya dayalı bir anlaşmayı imkânli hale getirme anlamına gelmektedir. Dolayısıyla iletişimsel eylem; her türden evrensellik/aşkınlık/kolektiviteye dayalı geçerlilik iddialarının sürekli olarak sınındığı bir söylem alanını kapsamaktadır. Bu nedenle ideal konuşma durumu çarpıtma ve yönlendirmelerden uzak, ortak anlayışa doğru doğal bir hareketi sağlar. Yeni medya çağı, dijital gözetim, algoritmaların. Gelişimi gibi faktörler yaşandı dünyaları üzerinde yeni etkiler meydana getirmek suretiyle ideal şartları daha zorlu koşulların düzenlenmesi anlamına çöksede Habermas'a göre bu kolonileştirici unsurlarla mücadele etmek imkânsız değildir. Nitekim ona göre toplumun sistemli bütünlüğü statik bir biçimde kavranamaz. Bu bütünlük içerisinde yeniden müzakereye, değişmeye ve daha özgür/eşit/adil bir düzenin yaratılmasına açık, hareketli bir toplumsal denge kavrayışı her zaman mevcuttur (Habermas, 1994/1997).

5. Bir İletişimsel Eylem Biçimi Olarak Müzakereci Açılım Süreçleri

Türkiye'de ötekisiz siyaset ve kamusal barış eksenlerine oturtulmaya çalışılarak başlatılan "açılım" süreçleri; farklı kategorileri kendi kimlik tünelleri içerisinde kalmaya zorlayarak ilerleyen sosyolojik bagajlarla yüzleşme zaruretini beraberinde getirmiştir. Farklı bir kimlik bileşeni içerisinde olmayı kırılğan bir fay hattında, olası sarsıntılara karşı sürekli teyakkuz halinde olma zarureti ile birlikte sunan tek tipçi anlayışların zorladığı yükler, açılım kavramının sosyo-politik bagajında buluşmuştur. Bu tür politikaların artık kabul edilemez oluşunun zamanla tartışılabilir hale gelmesi, tarihsel süreçte farklı dönemlerde açılım benzeri politikaları siyasi partiler açısından da girişilebilir kılmıştır. Bu süreçte kamu politikalarının değişen diskuru toplumsal karşılıkları itibariyle birer açılım süreci olarak nitelendirilmiş ve bu girişimler tarihsel süreçlerin ürettiği rafine kültür paradoksuyla bir tür "yüzleşme" pratiği olarak takdim edilmiştir. Tüm bu süreçlerde "sorun çözme" mekanizmalarının konunun aktörlerince karşılıklı anlaşma ideali çerçevesinde şekillenenen bir zeminde işletilmesi, tarafların kolektif hafızaları ve kültürel belleklerinden bağımsız olmayan bir yaşam dünyası üzerine temellenmiş olması konuya Habermasçı kavramlarla açıklanabilir bir bağlam sunmaktadır.

Türkiye örneğindeki açılım politikaları, "açılım" kavramının hem dile özgü hem de dil dışı simgesel eşiklerde üretmiş olduğu sosyo-politik güzergahları takip ederek ilerlemiştir. Öyleki temel göstergelerine bakıldığında, bu süreçte öteden beri sistemin sınırlılıkları ve baskıları altında sıkışmış olan yaşam dünyalarını koruma amacıyla aklın özneler arası bir form halinde yeniden tamınlanması esasına bağlı olarak temellendirilen bir iletişimsel akıl ve eylem alanının öne çıktığı dikkati çekmektedir. Bu iletişimsel sermaye, sosyal ve siyasal iletişimi düzenleyen doğrudan veya dolaylı etik ilkelerin de depolandığı bir anlam alanı üretmiştir. Açılım girişimleri, Kürt açılımında ortaya çıkan müzakereci dil pratiği ile Alevi açılımında müzakereyi entelektüel bir sosyal pekiştirici olarak sunma stratejisi açısından; Roman ve Ermeni açılımlarında siyasetin

naif pragmatizmine rağmen toplumsal bir problemin bütün formasyonları ile ele alınmasına fırsat sunması bakımından Türkiye’de sosyal barışın önemli adımları, travmatik geçmişten epistemolojik anlamda bir kopuş denemesi olarak ele alınabilir. Akametlerine rağmen süreçlerin büyük kısmında, iletişimsel rasyonalite (Habermas, 1962/1999) olarak tanımlanabilecek olan eylem biçiminde akıl, öznelere müşterek olarak katkı vererek çoğalttıkları bir ortak alanda kurgulanmış ve öyle olduğu ifade edilmiştir. Süreçler birbirinden ayrı olarak incelendiğinde konunun ana eksenleri daha detaylı olarak iletişimsel eylemin farklı biçimleri içerisine oturacaktır.

6. Kronik Problemlere İlişkin Sivil Bir Restorasyon Süreci: Kürt Açılımı

Açılım süreçleri, yakın tarihin farklı dönemlerinde farklı isim ve girişimlerle masaya yatırılmış olsa da bu çalışmanın esas bağlamı “açılım” kavramının semantik yoğunluğunun nispeten öne çıktığı AK Parti dönemi açılım politikaları ile sınırlıdır. Türkiye’de 2000’li yıllarla birlikte Kürtler ve Aleviler başta olmak üzere politik sosyolojinin ve psikolojinin getirdiği yüklü bagajlarla yol almanın mümkün görünmediği fikri temelinde başlayan demokratikleşme ve sivilleşme tartışmaları kavramsal bir sermaye üretmiş ve bu eksenle ilerlemiştir. AK Parti, sağ siyasette yer alan bir parti olarak 2001 yılında ilk kez —daha geriden okuyanların 19. yüzyıldan miras Şark meselesine kadar götördükleri, 1980’lerden bu yana terör sorunuyla iç içe geçmiş olarak süregelen (Ergil, 2009), 90’lı yıllardan bu yanada salt güvenlikçi politikalarla aşılmaya çalışılan— Kürt sorunu ile ilgili sivil siyasetin sınırlarında gelişmesi planlanan bir çözüm yaklaşımını parti programına dahil etmiş ve konuyu “Doğu ve Güneydoğu” başlığı altında değerlendirerek çözüm için üç adımlı bir öneriye yer vermiştir. Bu önerisinde ekonomik adımlara ilaveten, demokratikleşme adımlarının atılması ve bunları tamamlayıcı bir etap olarak da güvenlik politikasının önemi üzerinde durmuştur (AK Parti, 2002).

AK Parti’nin 2002 seçimlerini kazanmasının ardından, bu dönemde Avrupa Birliği ve bu kapsamdaki uyum hamlelerinin de gelişiminde etkili olduğu açılım süreçleri, gelenekselleşmiş resmi yordamların dışında bir kamu-toplum buluşması olarak öncelenmiştir. Partinin ilgili dönemdeki programı detaylı olarak incelendiğinde problemin çözümünün önemli bir yer tuttuğu dikkat çekmektedir. Diğer taraftan programda devletin önceki yıllarda bölgede yürütmüş olduğu salt güvenlikçi politikaların eleştirildiği ve geçmiş hataların kabul edilerek, sorunun çözümü için atılacak adımlarda demokratik usullerin takip edileceği vaat edilmiştir (AK Parti, 2002). Süreç 29 Temmuz 2009 tarihinden önce “Demokratik Açılım”, “Çözüm Süreci”, sonrasında ise “Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi” adı altında kamuoyuna sunulmuş ve yaygın ismi olan “Kürt Açılımı” ile anılmıştır. Özellikle 2000’li yıllarda etkili olan söz konusu açılım politikalarının temel hedeflerinden biri Avrupa Birliği’ne uyum sürecinde ihtiyaç duyulan demokratikleşme amacına yönelik kolektif temsil içeren ısrarlı bir arka plan oluşturabilmektir. Kürtlere yönelik açılım politikasının bu dönemdeki ilk adımı 2004 yılında TRT’nin Boşnakça, Arapça, Çerkesçe ile birlikte Kürtçe ve Zazaca süreli yayın yapması gibi bir takım ön adımlarla başlamıştır (Ayrıntılı bilgi için bkz. Karabağlı, 2004). Bu süreçte aynı zamanda Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulu’na bağlı Azınlıklar ve Kültürel Haklar Komisyonu başkanı olan Baskın Oran’ın öncülüğünde 2004 yılının Kasım ayında yazılan “Azınlık Hakları ve Kültürel Haklar Raporu” da sorunun kamuoyu gündemine alınmasında etkili olmuş ve raporda geçen “Türkiyelilik” ifadesi önerisi kamuoyunda pek çok tartışmanın başlamasında rol oynamıştır (Kurun, 2017, s. 96).

1 Ocak 2009'da ise Kürtçe yayın yapan müstakil bir kanal olan TRT 6 Türkiye Radyo Televizyon Kurumu'na bağlı olarak yayın yapmaya başlamıştır.³ Bu adımda ve diğer çok dilli yayın açılımlarında temel söylem eksenini "Türkiye'nin zenginliğini ve renklerini ekrana taşıma" amacı ile ilişkilendirerek deklare edilmiştir. Bu şekilde kamuoyunun desteğini alan pozitif bir söylem alanında ilerlenmiş, muhtemel direnç noktalarındaki risklerin önüne geçen bir dil kullanımına özen gösterilmiştir (Ayrıntılı bilgi için bkz. Kolhoba Haber Merkezi, t.y.). Açılım süreci medyada birbirinden farklı tanım ve isimlendirmelerle yer alırken, konu üzerine dönemin siyasi aktörlerinin yaptığı çeşitli açıklama ve değerlendirmeler neticesinde sürecin adı net olarak konulmuş ve "Kürt Açılımı" olarak kamuoyu ile paylaşılmıştır (Ayrıntılı bilgi için bkz. "Kürt Açılımı Netleşti", 2009). Sürecin siyasi gündeme alınmasından ve kamuoyu nezdinde tartışılmaya başlanmasından sonra, 2004-2009 yılları arasında demokratik hak ve özgürlükler temelli pek çok yeni kararın alındığı ve bunların önemli bir kısmının uygulanmaya çalışıldığı görülmektedir. Kürtçe dil kurslarının önündeki yasağın kaldırılması (Ayrıntılı bilgi için bkz. "Kürtçe Kurs Açıldı", 2009), köy ve çocuklara verilen isim yasaklarının kaldırılması, mera yasaklarının kaldırılması, cezaevlerinde tutuklu ve tutuklu yakınları arasında Kürtçe görüşme yapılabilmesine imkân tanınması (Ayrıntılı bilgi için bkz. BİA Haber Merkezi, 2009), Mardin Artuklu Üniversitesi bünyesinde kurulması planlanan Kürt Dili ve Edebiyatı bölümü için YÖK'e yapılan başvurunun kabul edilmesi (Ayrıntılı bilgi için bkz. "Kürt Dili ve Edebiyatı Bölümüne Onay", 2011), Ekim 2012'de Kürtçe'nin de aralarında bulunduğu azınlık dillerinin seçmeli ders olarak okutulması uygulamasına başlanması, Ocak 2013'te mahkemelerde Türkçe dışındaki dillerde ifade vermenin serbest hale getirilmesi gibi bir takım uygulamalar buna örnek olarak verilebilir. Tüm bu girişimlerin ardından 2013 Newruz Deklarasyonu ile duyurulan programlandırılmış çözüm süreci, iki yıllık bir diyalog döneminden sonra kamuoyunda "Dolmabahçe Açıklaması" olarak bilinen süreçle yeni bir faza ulaşmıştır. Bu yeni aşamada sürecin karşılıklı tanım ve beklentilerini, uzlaşma kriterlerini ve iletişimsel dilini içeren ortak bir açıklama gerçekleştirilmiştir. 28 Şubat 2015 tarihinde, Dolmabahçe'deki Başbakanlık Ofisi'nde Çözüm Süreci'nin tarafları ilk kez kameralar karşısında Kürt açılımı hakkında ortak bir metni açıklamış ve iletişimsel eylem boyutunda müzakereci dil sermayesinden beslenildiği izlenimi veren açılım etapları kamuoyu ile paylaşmıştır.⁴ İlgili dönemde yapılan bazı kamuoyu araştırmaları bu iletişimsel çözüm dilinin toplumsal bir karşılığı olduğunu ve açılım sürecinin sosyolojik bir destek bulduğunu göstermesi açısından önemlidir.⁵ Kürt açılımında, yeni bir paradigma gerekliliğinin deklare edilmesinin ardından atılan somut adımlar, Habermas'ın iletişimsel eylemde "geçerlilik iddiası" olarak nitelendirdiği aşamaya karşılık olarak ele alınabilir. Nitekim Habermas, geçerlilik iddiaları sürecini, soruna dair bilişsel anlamda ve eylemsel olarak belirli yeterliliğe sahip olan bireylerin, ortak akıla ulaşma notasındaki tutarlılığını vurgulamak amacıyla kullanmaktadır. Ona göre, söylemin kendisi ile ortaya çıktığı koşullar arasında bir uyum olmalı ve bu uyum her iki tarafın içselleştirdiği geçerliliklere endeksli olarak gerçekleşmektedir (Habermas, 1981/2001, s. 204). Bu noktada devletin "açılım" kavramındaki paradigmatik dönüşüme paralel bir eylem alanı

³ 25 Aralık 2008 tarihinde İstiklal Marşı ile test yayınına başlayan kanal, Ses Sanatçısı Rojin tarafından seslendirilen ve Kurtuluş Savaşı döneminde hayatını kaybedenler için yakılan bir türkü ile açılmıştır. Kanalın açılış sürecindeki tanıtımlarında ortak birlik ve kardeşlik mesajı anlamı içeren "Em di bin eyne ezmanê de ne" (Aynı gökyüzünün altındayız) ifadesi slogan olarak kullanılmıştır. 1 Ocak 2009 tarihinde TSİ 19:00'da resmi açılışına İstiklal Marşı ile başlayan kanalın ilk programın sunuculuğunu da Sanatçı Nilüfer Akbal ve Rojin yapmıştır. İlk programda Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın kanala ilişkin mesajları Kürtçe dublaj ve Türkçe alt yazıyla yer almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. "TRT Kurdî", 2022.

⁴ Açıklamanın tam metni ve video kayıtları internet ortamında erişime açıktır. Bkz. Aljazeera, 2015.

⁵ Bu konuda SETA ve Pollmark'ın 10.577 kişiyi kapsayan "Türkiye'de Kürt Sorunu ve Algısı" konulu araştırması ilgili dönemde yapılmış en geniş çaplı araştırmalardan biridir. Bu araştırmaya göre toplumun önemli bir kesimi açılım konusunda atılan adımları olumlu bulmakta ve desteklemektedir (Bkz. Aras vd., 2009).

içerisinde bulunması ve bu konuda toplum nezdinde de destek görmesi buradaki iletişimsel eylemin gereçlilik iddialarını teyid etmektedir.

7. Kürt Açılımında Eylemsel Bir Müzakere Mekanizması Olarak Akil İnsanlar Heyeti⁶

TDK’nın “akıllı ve zeki kimse” (Türk Dil Kurumu, 2005, s. 99) olarak tanımladığı “akıl” kavramı Kürt açılımında işletilmeye çalışılan müzakere mekanizmasının önemli söylem kalıplarından biri olmuştur. Akil insan (wise people) kavramının Kürt Açılımı sürecinde “sistem” ve “mağdur” arasında bir tür aracı akıl olarak tayin olunduğu ve işleyişe dahil edildiği anlaşılmaktadır. Statik bir uzmanlar kadrosundan ziyade, problemin çözülmesi konusunda gündelik hayatın olağan marjlarına nüfuz etmesi düşünülen ve dinamik bir sivil çaba olarak öne çıkarılan “Akil İnsanlar Heyeti” (The Panel of the Wise) resmi olarak ilk kez ilgili dönemde Başbakan Erdoğan tarafından 4 Nisan 2013 tarihli “Akil İnsanlar Heyeti-Dolmabahçe Toplantısı”nda kamuoyuna açıklanmıştır.⁷ Başbakan Erdoğan bu açıklamada heyeti “Türkiye’deki akil insanların tümü olarak değil bir özet, bir örnek, temsili bir grup olarak” tanımlamış ve akil insanlar heyetindeki aktörleri çeşitlilik arz eden bir temsil kategorisi olarak nitelendirmiştir (Ayrıntılı bilgi için bkz. “Başbakan Erdoğan Akil İnsanlarla Görüştü”, 2013). Habermas, iletişimsel eylem kuramında “bir toplumun normatif yapıları ile değer ve anlamla ilgili kurumlarını” işaret etmek amacıyla “yaşam dünyası” (Habermas, 1981/2001) kavramından söz etmektedir. Bu bağlamda Akil İnsanlar Heyeti’ni, Kürt Açılımı’nda hedeflenen demokratik iletişimsel eylemin emniyet sübabı ve problemleri demokratik zeminde tartışmaya imkân sunacak ideal bir yaşam alanı açma çabasının parçası olarak değerlendirmek mümkündür. Nitekim Habermas’a göre yaşam dünyası iletişim eyleminde bulunan insanlar tarafından kurulan ve ortak yaşama dair pratik sorunların sistemle (ekonomi-devlet) müzakere edildiği “ahlak-hukuk” alanında yer almaktadır (Habermas, 1981/2001). Akil İnsanlar Heyeti her ne kadar bizzat sistemin kurduğu bir öncü aktörler mekanizması olsa da atfedildiği anlam onu iletişimsel eylemdeki yaşam alanına daha yakın bir konumda tutmaktadır. Yazar, akademisyen, gazeteci, sanatçı, hukukçu, STK temsilcileri ve bir çok farklı alandan, çoğunluğunu tanınmış kişilerin oluşturduğu Akil İnsanlar Heyeti, benzer çözüm girişimlerinin söz konusu olduğu ülkelerdeki örneklerinden farklı olarak taraflar arasında bir “arabuluculuk” rolü yürütmemiştir. Kategorik olarak sorunun toplumsal tarafı olan halk kesimleriyle görüşmek, problemin sosyolojik sondajını yaparak kamuoyunu anlamak ve çözüm için atılacak adımlara halkı hazırlamak ve müzakere alt yapısını oluşturmak bu iletişimsel eylem girişiminde akil insanlar inisiyatifini tanımlamak açısından daha uygun görünmektedir.⁸ Diğer taraftan, konu ile ilgili yükselen güncel siyasi tansiyonu düşürmek ve sorunun çözümünde öteden beri engelleyici rol üstlenen devletçi reflekslerin ve nobran yaklaşımların yerine müzakereci bir çoğunluğun sesini inşa ederek bu sesi politik aktörlere birinci ağızdan iletme rolü de heyetin temsil alanında yer almıştır. Faaliyetlerinin sekretaryasını Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı’nın yürüttüğü heyet, 04 Nisan 2013 tarihinden itibaren bünyesindeki Bölge Komisyonları ile 80 il ziyaretini kapsayan iki aylık bir çalışma gerçekleştirmiştir. Bu ziyaretlerdeki il ve ilçe programlarında gerçekleştiren etkinliklerle, terör ve şiddet olaylarından doğrudan veya dolaylı olarak etkilenen kesimlerle bir araya gelmiştir. Sanayicilerle, işadamlarıyla, siyasetçilerle, yerel yönetim temsilcileriyle, STK temsilcileriyle, kanaat

⁶ Akil İnsanlar Heyeti, içerisinde akademisyenlerin, yazarların, sanatçıların, kanaat önderlerinin ve STK temsilcilerinin olduğu 62 kişiden oluşan ve üyelerinin tamamı hükümet tarafından belirlenen bir oluşumdur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kızılkaya, 2014.

⁷ Detaylı bilgi için bkz. “İşte Akil İnsanlar Heyeti”, 2013.

⁸ Bölgelere göre Akil İnsanlar Heyeti üyelerinin isimleri için bkz. Kızılkaya, 2014.

önderleriyle, şehit yakınlarıyla, gazilerle, terör mağdurlarıyla, öğrenci, kadın, işçi ve memur örgütleriyle doğrudan görüşmeler yapılmış, farklı sosyal grupların ve genel olarak halkın çözüm sürecine ilişkin görüş ve önerileri yerinde dinlenilmiştir (Keyman, 2014). Habermas, iletişimsel eylem kuramını tanımlarken kuramı; "modern toplumların ve yetkin üyelerinin sezgisel bilgisinde temellenmiş eylem ve anlaşma yapıları" (Habermas, 1981/2001, s. 836) olarak betimlemekte ve bu eylem biçiminin dilsel ve dil-dışı bütün simgesel anlatımları kapsayan bir süreç olduğunu vurgulamaktadır. Ortak iyi için müzakere sürecine girmiş bütün aktörlerin, gelenekten ve kültürden de bağımsız olmayacak biçimde ortaya çıkan yorumlarına ve son aşamada varılacak olan görüş birliğine atıfta bulunmaktadır. Bu bağlamda Kürt Açılım sürecinde sivil aktörler bazında şekillenmesi hedeflenen iletişimsel eylemi inşa etmek üzere kurulan Akil İnsanlar Heyeti, sosyal ve siyasal iletişimi müzakereci bir düzlemde tutma amacının tipik bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

8. Çalıştay Sistematiği ile İlerleyen Karşılıklı Bir Müzakere Pratiği: Alevi Açılımı

Habermas, eylem biçimlerini "stratejik" ve "iletişimsel" olarak ikiye ayırdığı "iletişimsel eylem kuramı"nda, stratejik eylemi içerisinde baskı ve zorluğun da söz konusu olduğu bir yaptırım tarzı olarak tanımlamaktadır. Aktörün, kendi amaçları doğrultusunda diğer aktörleri yönlendirerek yaptırıma zorladığı bir eylem biçimidir bu. İletişimsel eylem ise iknanın ön plana çıktığı ve otoriter tarzın geçerli olmadığı bir mekanizmanın eylemsel olarak hayata geçmesidir. İletişimsel eylemin temel enstrümanı olan "argümantasyon" ise akılcı bir tartışmanın konuşma şekli olarak ifade edilebilir. Bu konuşma şeklinde taraflar kendilerini, savlarını açık ve net biçimde ifade eder aynı zamanda eleştirel yaklaşıma ve ikna olmaya açık bir pozisyon üstlenirler. Empati kurma "ortak iyi"de uzlaşmanın önemli bir bir adımıdır (Habermas, 1981/2001, ss. 300–307). Burada en can alıcı nokta, üzerinde konuşulan problemin ürettiği sorunlardan kim etkilenmişse ya da etkilenmekteyse çözüm konusunda hepsinin birlikte üzerinde uzlaşacağı normların geçerli olmasıdır (Benhabib, 1996, s. 105).

Alevilik meselesi de dini-toplumsal ve politik bağlamları itibariyle Türkiye’de uzun yıllardan bu yana güncelliğini kaybetmeyen tartışma konularının başında gelmektedir. Tarihsel kökeni, kültürel bakiyesi, dini alandaki konumlanışı, siyasi analizlerin öznesi oluşu, toplumsal yörüngeleri ve bütün bu eksenlerin oluşturduğu kırılğan psikolojik eşikler Aleviliğin yer yer yorum ve analiz yorgunu bir konu haline gelmesinin başlıca nedenleri arasında sayılabilir (Dressler, 2013). Tartışmanın kronolojik güzergahlarına bakıldığında; Aleviliğin tarihsel bilincine yönelik şifahi birikimin sahip olduğu retorik çeşitlilik, geçmişin bilişsel envanterine yönelik gelişen çok boyutlu formatlama biçimleri, Sünni odaklı eklektik tavırlar, modernleşme süreçleri ile birlikte Aleviliğe ilişkin olarak ortaya çıkan yeni bir terminoloji ve bütünleşme arayışı, modern sosyo-politik diskur içerisinde Aleviliğin geleneksel tertibatına yönelik oluşan şartlı söylem repertuarı gibi pek çok boyutun birer ana mesele halinde konudan ayrılarak yeni bağlamlar kazandığı görülmektedir. Alevilik konusu, Türkiye’de özellikle Alevi modernleşmesinin de etkisiyle birincisi Sünnilerin Aleviliğe yönelik yürüttüğü tartışma ve bunlara yönelik Alevilerin karşı tezleri; ikincisi ise "Alisiz Alevilik" gibi ekstrem söylem alanlarına varacak kadar yoğun bir karmaşayı içeren Alevilerin kendi iç tartışmaları olmak üzere iki temel eksenle kategorize olmaktadır. Kürt meselesinden farklı olarak daha çok dini ve kültürel diskurda yoğunlaşan Alevilik tartışmaları, konunun ara dönem süreçlerinde elverişli bir ayrıştıcı aygıt dönüşmesi, Alevi hafızasını kırılğan bir toplumsal kimliğin parçası olmaya zorlayan geçmiş yaşanmışlıklar (Bruinessen, 1991/2016; Gezik, 2018; Massicard, 2012/2017; Ocak, 2017; Yıldırım, 2018) ve

bütün bunlar karşısında Alevilik meselesini jeopolitik bir fay hattında tutma noktasında ısrarlı olan yerleşik refleksin ürettiği bakiye 2000’li yılların başında konunun tekrar gündeme gelmesini sağlamıştır. Türkiye’de “Alevi Açılımı” adı verilen ve odağında Alevilerin yer aldığı demokratikleşme sürecinin başlangıcı Kürt açılımının şekillendiği ve ilerlediği dönemlere rastlamaktadır. Süreç, 22 Temmuz 2007 Kazlıçeşme Erikli Baba Bektaş Dergahı’nın dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından ziyaret edilmesi ile başlamış, ardından⁹ 2009 yılında Başbakan’ın Muharrem Orucu iftarına katılması ile daha etkin bir biçimde kamuoyu gündemine gelmiştir (Ayrıntılı bilgi için bkz. “Başbakan Erdoğan Alevi İftarında”, 2009). 2009 yerel seçimlerin ardından belirli bir program dâhilinde pratiğe dönüşmeye başlayan süreç “Alevi Açılımı” olarak kavramsallaştırılmış ve deklare edilmiştir. İlk olarak ilgili dönemde Diyanetten sorumlu Devlet Bakanı olan Faruk Çelik’in himayesinde ve Alevilikle ilgili çalışmalarıyla bilinen Din Sosyologu Dr. Necdet Subaşı’nın koordinatörlüğünde sorunun farklı boyutlarıyla müzakere edilmesini hedefleyen bir çalıştay süreci organize edilmiştir. Bu çalıştaylarda başta Aleviler olmak üzere ilgili bütün toplum kesimlerinin görüşlerinin alınması suretiyle konunun açıklıkla müzakere edilmesi ve bu şekilde sistemin problemleriyle yüzleşilerek Alevilerin hak ve talepleri konusunda yeni bir faza geçilmesinin amaçlandığı özellikle vurgulanmıştır. Öncelikle sorunun tanımlanması esasına dayalı olarak başlatılan süreçte karşılıklı müzakere ile tarafların birbirini anlamasını sağlayacak bir mekanizma amaçlanmıştır. Sonrasında ne yapılabileceğinin kararının devlet tarafından değil, karşılıklı diyalog sürecinin ürettiği ortak akılla verilmesinin hedeflendiği anlaşılmaktadır. Açılım sürecinde, öncelikle bir çalıştaylar dizisi ile konunun farklı kesimlerden temsilci ve muhatapları devlet nezdinde bir araya getirilerek olgunlaştırma yoluna gidilmiştir. Bu durum, Kürt Açılımı’nı da Akil İnsanlar Heyeti’nin bölge merkezli olarak yaptığı oryantasyonun bu kez Ankara Merkezli yürütülmesi olarak yorumlanabilir. Bu strateji ile sorunların çözümünde ilerleyen süreçte atılması planlanan adımların müzakere ile olgunlaştırılıp, geniş bir toplumsal mutabakatla çözüme ulaştırılması temel amaç olarak düşünülebilir. Çalıştaylar serisi Alevi örgüt, vakıf ve cemaat temsilcilerinin katıldığı birinci çalıştayla başlamış; süreç uzmanlar, akademisyenler, aydınlar, ilahiyatçılar, sivil toplum kuruluşları (STK) gibi konuyla ilgili olduğu düşünülen farklı kişi ve kuruluşların da davet edildiği diğer çalıştaylarla devam etmiştir. TDK’nın “Bilim adamlarının ve uzmanların bir konuda ön hazırlık yapmak üzere katıldığı inceleme ve değerlendirme toplantısı” (Türk Dil Kurumu, 2005, s. 206) olarak tanımladığı “çalıştay” mekanizmasının toplumsal bir sorunun çözümünde işletilmesi ve bunun Alevi açılımına has bir durum olarak öne çıkması da dikkat çekicidir. İlgili dönemde çalıştayların açılım sürecinin manivelası olarak işletilmesine yönelik bazı eleştiriler dile getirilmiş, sorunların müzakeresinde çalıştay sisteminin yeterliliği gibi konular özellikle bazı Alevi temsilcileri tarafından eleştirilmiştir. Daha etkili olabilecek farklı kanalların da sorunların hükûmet tarafına iletilmesi konusunda devreye girmesi gerektiği önerisi medyada bir süre tartışılmıştır.

Alevi açılımı sürecinde hükûmet tarafından hazırlanmış olan yol haritasında; “Aleviliğinin tanımının nasıl olacağı, ibadethane talebine yönelik atılacak adımlar, Alevilikle ilgili daha geniş çaplı ve objektif verilerin müfredatta yer alması, Diyanet ve Kültür Turizm Bakanlığı bünyesinde Aleviliğin temsiliyeti, nüfus cüzdanlarından din hanesinin çıkarılması” gibi temel bazı konuların gündeme alındığı bir çerçeve ortaya konulmuştur.¹⁰ Açılım sürecinde toplamda yedi çalıştay ve çalıştay konseptinin tamamlayıcısı olarak düzenlenen üç toplantı gerçekleştirilmiştir. İlk çalıştay 3-4 Haziran 2009’da “Aleviliğe içerden bakış” (T.C. Devlet Bakanlığı, 2010a, s. 19) temasıyla tamamı Alevi katılımcılardan oluşan bir grupla Ankara’da gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya davet edilmiş olan katılımcılara bakıldığında; dedelerin, söylemleriyle Aleviler arasında itibar gören

⁹ Sürecin başlangıcına ilişkin Reha Çamuroğlu ile yapılan söyleşinin ayrıntılı bilgisi için bkz. Rusen Cakir medyascope, 2016.

¹⁰ Hükûmetin çalıştay sürecine yönelik çerçevesi için bkz. T.C. Devlet Bakanlığı, 2010c.

kişilerin, kanaat önderlerinin ve sanatçılardan da oluşan geniş bir yelpazeyi kapsadığı görülmektedir. İkinci çalıştay ise 8 Temmuz 2009'da İstanbul'da "Aleviliğe akademik bakış" (T.C. Devlet Bakanlığı, 2010a, s. 19) temasıyla ve akademisyenlerin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. İlahiyat çevrelerinden akademisyenlerin katıldığı üçüncü çalıştay 19 Ağustos 2009'da gerçekleştirilmiştir. Bu çalıştayda özellikle Alevilik hakkında İlahiyat alanının ürettiği bilgi üzerinde durulmuş ve bu bilginin Aleviler nezdindeki geçerliliği hakkında çeşitli tartışmalar yürütülmüştür. Dördüncü çalıştay, 30 Eylül 2009'da Ankara'da sivil toplum temsilcilerinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Bu çalıştayda daha çok Alevilerle ilgili sorunlara sivil toplum nezdinde gösterilen ilgi üzerinde durulduğu anlaşılmaktadır. Beşinci çalıştay ise 11 Kasım 2009'da İstanbul'da medya mensuplarının katılımıyla, altıncı çalıştay 17 Aralık 2009'da Ankara'da geçmişte siyasette aktif rol almış politikacılarla yapılmıştır. Açılım sürecinin çalıştaylar aşaması 28-30 Ocak 2010 tarihlerinde Ankara Kızılcahamam'da gerçekleştirilen çalıştayla tamamlanmıştır. Son çalıştay, daha önceki çalıştaylara katılmış olan belirli sayıdaki karma bir katılımcı grubu ile gerçekleştirilmiştir. Yedinci çalıştay üç gün süre ile devam etmiş, çalıştay sürecinin genel bir değerlendirmesi yapılarak alınan kararlar hazırlanan bir ön raporla kamuoyuna duyurulmuştur (Bkz. T.C. Devlet Bakanlığı, 2010b). Farklı gruplarla gerçekleştirilen bu yedi çalıştayın yanı sıra süreç boyunca toplumda ortaya çıkabilecek farklı kaygı ve hassasiyetlerin giderilmesi amacıyla; ilki Alevi dedeleriyle (Ankara, 14 Ocak 2010), ikincisi Sivas'ta Madımak Olayı'nda yakınlarını kaybeden aile temsilcileriyle, üçüncüsü de yine Madımak Otelini ile ilgili bazı konuları ele almak üzere STK temsilcileriyle (Sivas, 24 Şubat 2010) üç toplantı daha gerçekleştirilmiştir.

Çalıştaylar ve diğer buluşma toplantıları katılımcıların bilgisi dahilinde kayda alınarak kitaplaştırılmış ve kamuoyu ile paylaşılmıştır. Çalıştay sürecinin Koordinatörü olan Dr. Necdet Subaşı tarafından yazılan Alevi Çalıştayları Nihai Rapor'u ise Temmuz 2010'da kamuoyu ile paylaşarak sürecin en önemli müzakere etabı tamamlanmıştır. Bazı Alevi temsilcileri tarafından yetersiz olmakla eleştirilse de Nihai Rapor'un genel anlamda olumlu karşılandığı, raporun dil ve üslup tarzının sorunu kuşatıcı bir ekseninde temellendiğinin, öne çıkan bir kanaat olduğunu ifade etmek gerekir. Nitekim Alevi Çalıştayları Nihai Raporu muhataralı pek çok eşğin ardından, tarihsel planda da oldukça yaralı bir hafızaya dahil olan Aleviliğin temel problem alanlarının ve çözüm yollarının, Alevilerin demokratik düzlemde şekillenmiş taleplerinin geniş katılımlı bir müzakere zemininde tartışılmasından doğmuş önemli bir metin olarak devlet kayıtlarında yerini almıştır. Alevi toplumu içerisinde yüzleşme girişimlerini daha en baştan öteleyen, çokselsliliği ve diyalog arayışını reddeden kısmi anlayış ayrı tutulduğunda, bu çalıştayların Aleviler tarafından da genel olarak desteklendiğini ifade etmek gerekir. Zira süreç boyunca farklı çevrelerden gelen Alevi temsilcileriyle yapılan müzakerelerle şekillenen çalıştaylardan çıkan sonuç bildirgesini olumlu karşılayanlar olduğu gibi,¹¹ bu girişimi devletçi/politik pragmatizmin bir örneği olarak nitelendirenler, diyalogu tümüyle reddedenler de olmuştur. Diğer taraftan bir başka kesim de müzakereyi değerli bulmakla birlikte bazı kritik noktaları eleştirmiş, süreci bir bütün olarak ele aldıklarında yetersiz gördüklerini ifade etmişlerdir.¹² Çalıştay sürecinin koordinatörü olan Subaşı, hem sürecin hem de nihai raporun genelleyici yaklaşımların ötesinde bir değerlendirmeyi hak ettiğini dile getirerek, yüzleşmecî tavrın ve müzakere pratiğinin önemini ön planda tutmuştur (Bkz. Subaşı, 2011).

¹¹ İlgili tepkiler için bkz. "Bakan Çelik'e 'Alevi Çalıştayı' Teşekkürü", 2011.

¹² İlgili tepkiler için bkz. "Alevi Kurultayı'ndan hükümete tepki", 2011.

9. Alevi Çalıştayları Nihai Raporu’nda Öne Çıkarılmaya Çalışılan Müzakereci Dil Eşiği

Alevi Açılımı’nda çalıştayların ve tamamlayıcı toplantıların sona ermesinin ardından Temmuz 2010’da çalıştay sürecinin hem koordinatörlüğünü hem de moderatörlüğünü yapan Dr. Necdet Subaşı tarafından kaleme alınan “Alevi Çalıştayları Nihai Rapor”u kamuoyu ile paylaşılmıştır. Sürecin genel bir yaklaşımını içermesi açısından oldukça önemli bir metin niteliği taşıyan raporun kamuoyu ile paylaşılmasının ardından bir kısmı çalıştaylara da davet edilmiş Sünni ve Alevi pek çok isimden rapor hakkında farklı yorum ve değerlendirmeler gelmiştir. Raporu — dolayısıyla siyasi iradenin yaklaşımını— yapıcı ve yeterli bulanlar olduğu kadar, çoğunluğu Alevi olan bir kısım temsilci ise hem raporun dilini veya hem de hükümetin yaklaşımını zayıf ve yetersiz olarak nitelendirmişlerdir.¹³ Rapor salt bir metin olarak ele alındığında; açılım kavramının ve kapsamının içeriğini nitelikli temsil etme özelliğine sahip pek çok özelliği kendisinde barındırdığı ifade edilebilir. Nitekim iletişimsel eylemin öne çıkardığı “müzakere ve diyalog” aksının metinde çokça dile getirilmiş olması, sorunların çözümündeki geç kalınmışlığa, samimi bir çözüm için “yüzleşme”nin zaruretine vurgu yapan cümlelerin oldukça yoğun geçtiği metnin Subaşı tarafından yazılan önsözünde de şu cümlelere yer verilmektedir (Subaşı, 2010, s. 2).

Açılım, bilinen bakış açılarını terk etmekle yetinmek yerine yeni perspektiflere açık olmayı gerektirmektedir. Sorunları yeni bir dil ve anlam dünyasına tahvil etmeksizin ne anlamak ne de çözümlenmek mümkündür. Doğru olan, problemlerle karşılaşmak kadar yüzleşmeyi de göze almak, bu yöndeki veri ve sonuçları bir siyaset tarzı olarak görmekten vazgeçip doğru bir yöntem ve analizle karşılamaya hazır olmaktır.

Giriş bölümü haricinde dört temel bölümden oluşan raporun birinci bölümünde; Alevi sorunun çalıştayların başladığı gün itibarıyla ulaştığı boyuta dikkat çekilmekte ve çalıştay konseptinin nasıl oluşturulduğu ele alınmaktadır. İkinci bölümde; Aleviliğin geçmiş hasılası üzerinde durulmakta “mağdur, mahrum ve mazlum” kavramlarıyla ilişkilendirilen bir sosyal gerçekliğin kronolojisine değinilmektedir. Üçüncü bölümde ise; Alevlerin yaşadığı belli başlı kimlik sorunları ele alınmakta ve bu sorunlar birincisi Alevilerden/Alevilikten kaynaklı olanlar, ikincisi ise devletten, sosyo-kültürel yapı, gelenek ve modernleşmeden kaynaklı sorunlar olmak üzere iki temel alanda kategorize edilerek tartışılmaktadır. Son bölümde ise; mevcut sorunlar ulusal ve uluslararası kamuoyuna yansıyan haliyle sıralanmakta aynı zamanda muhtemel çözüm yolları, olasılıklar üzerinde durulmaktadır.

Nihai raporun dili, Alevi açılımına söylemsel bir yapı oluşturma konusunda egemen paradigmanın aksine daha müzakereci ve empatik bir vurgu üzerine biçimlenmiş gibi görünmektedir. Metnin, devlet nezdinde konuya bir paradigma değişimi çerçevesinde yaklaşmış olması, geçmiş söylemler ve zihniyetler arasındaki ilişkiyi “yüzleşme” dinamiği üzerinden kurmuş olması Türkiye’deki kronik kimlik tartışmaları konusunda nispeten pozitif bir iklim oluştuğuna dair bir takım işaretler sunmaktadır. Dijk’in öznenin inşa edilmesine dair yaptığı vurguda dile getirdiği nokta iletişimsel eylemin imkânlılığı açısından önemlidir. Nitekim Dijk, politik söylemlerin kendini ve ötekini tanımlarken kullandığı tonun taraflara dair bir kimlik belirleme biçimi olduğunu vurgulamaktadır (van Dijk, 2002). Bu nokta göz önünde bulundurulduğunda, raporun soruna dair yeni bir “yaşam alanı” inşa etme konusunda pozitif söylem düzeyinde hassasiyet tonlarını oldukça derin bir yerden kavradığı ifade edilebilir. Ancak Alevilik meselesinde problemlerin derin ve muhataralı bir hafızadan beslendiği gerçeği dikkate alındığında, muhatapları açısından söz konusu taleplere karşı üretilen çözüm önerilerinin,

¹³ Konu ile ilgili olarak Alevi kesimin yaklaşımına dair önemli bir rapor için bkz. Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı, 2011.

metnin retoriğinden daha ön planda tutulduğu da bir gerçektir.¹⁴ Nitekim bu durum iletişimin eylemsel boyutunu, çözüm önerilerinin hukuki güvencelerle kamu politikasına dönüşme niteliğini müzakere aşamasının üstünde konumlandırmaktadır. Özellikle beklentilerin uzun yıllara dayalı olması rapordaki kavram setini önemli olmakla birlikte pratik göstergelere dönüşme işlevselliği ile birlikte ele aldığı için karşılanmamış taleplerle ilgili eleştiriler zaman zaman raporun kendisine de yönelmiştir. Diğer taraftan Habermas'ın iletişimsel eyleminde "açıklık, doğruluk, meşruluk ve samimiyet" ölçütleri (Yıldırım, 2006, s. 205) olarak tanımlanması mümkün olan ve iletişimsel eylemin geçerlilik iddiasının "özelerin birbirinin samimiyetinden kuşku duymadıkları" bir zeminde gerçekleşebileceği savını hatırlamak gerekir (Habermas, 1981/2001). Sürecin başından beri tarafların bir kısmı arasında var olan "güven" (Çarkoğlu & Bilgili, 2011) probleminin aşılabilmesi ve açılımların Alevleri "tanımdan" ziyade "tanımlamaya" yönelik operasyonel bir sürecin parçası olduğu algısı da raporun yapıcı dilini gölgede bırakmış görünmektedir.

10. Sonuç ve Değerlendirme

Toplumsal hayatta sosyal ve siyasal momentleri farklı ilerleyen ve bu momentlerin karşılıklı olarak birbirini zorladığı koşullarda ortaya çıkan problemlerin çözümünün, bu çözümlerin geciktiği oranda kronikleştiği bir gerçektir. Söz konusu gecikme, zamanla bu problemlere ilişkin toplumsal vicdanda yer bulmuş olan kamusal duyarlılığın aşınması ihtimalini de beraberinde getirmektedir. Türkiye gerçekliğinde ise durum dünyadaki örnekleriyle kıyaslandığında hem daha net hem de daha karmaşık bir görüntü vermektedir. Tarihin farklı dönemlerinde kendisini bir biçimde hissettiren, meşrulaştırma motivasyonları birbirinden farklı sosyal mühendislik çabaları, çeşitli kimlik kategorilerine yönelik kamusal bir teyakkuz biriktirmiş ve bunu meşrulaştıran resmi bir söylem ve sosyolojik retorik üretmeyi de ihmal etmemiştir. Osmanlı bakiyesi üzerine temellenmiş olan Türk modernleşmesinin bazı direnç noktalarında düğümlenmiş bu problemler, devletin müdahaleci etkisi ile çerçevesiz ve geçmişin bagajında bugüne kadar taşınmıştır. İçerisinden etno-kültürel zorlamaların, dinin otantik mecrasında ilerlemesine engel müdahalelerin, sosyo-ekonomik ihmalkarlıkların, periferiye mecbur kılan mahrumiyetlerin ve hak yoksunluklarının doğduğu bu yüklü bagaj, toplumsalın derin havsalasında çeşitlenmiş ötekiliklerin de önünü açmıştır. Öte yandan soğuk Savaş dönemi sonrasında özellikle 1990'lı yıllardan itibaren dünya genelinde etkili olan sivil toplum odaklı tarz ve dil biçimi, geçmiş sorunlara yönelik gündelik siyaseti aşan ve demokratik bir üst dil arayışında olan yeni toplumsal duyarlılıklar üretmiştir. Bu tarz ve dil biçimi Türkiye'de kamusal alanın söylem ekseninde de kendisini kısmen hissettirmiştir. Genel takdim biçimleri ve söylem alanları göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'de toplumsal huzuru sağlamak, geçmişin yükleriyle yüzleşmek ve demokratik alanda kamu-toplum dengesi sağlanmış müştereklerle buluşmayı amaçlamış görülen ve bu tarz söylemlerle başlatılan 2009-2015 yılları arasındaki "açılım" girişimleri yakın tarihin temel iletişimsel eylem çabaları olarak önümüzde durmaktadır.

Devletin klasik reflekslerinin ötesinde "ezber bozucu" hamleler olarak nitelendirilebilecek olan açılım süreçlerinin, sorunları "ortak müzakere ve ortak akılla" çözüme kavuşturmak gibi kesişen hedefleri olmuştur. Diğer taraftan her sorunun kendi sosyolojik bagajında biriken yükler oranınca birbirinden ayrışan yönleri sahip olduğu da bir gerçektir. Bu nedenle süreç içerisinde, söz konusu problemlerin çözümünde geliştirilen entelektüel enstrümanlar da zaman zaman

¹⁴ Örneğin raporla ilgili olarak taleplerin karşılanmamasını en temel problem olarak gören pek çok değerlendirme yapılmıştır. Şenol Kaluç'un bu konuda Liberal Düşünce Dergisi'nde kaleme aldığı metinde raporla ilgili ilginç değerlendirmelere yer verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kaluç, 2014, ss. 31-38.

birbirinden farklılaşmıştır. Ancak tüm çözüm retoriğinde iletişimsel eylemin “ortak akla” ulaştırıcı bir yaşam alanında biçimlenmesi noktasında anahtar kavram “açılım” olmuştur. Açılımın dinamik ve yenileyici etkisi, devletin müzmin problemler karşısında kendisini sorunlu bir yönlendirici veya akut bir gözlemci olmaktan çıkarıp iletişimsel eylemin inşa edici aktörü haline getirme çabası ve “müzakere” imkânlarının aktif bir mekanizma olarak devreye girmesi esası üzerine temellendirilmeye çalışılmıştır. Süreçlerin akıbeti, ilerleme tutarlılığı, karşılıklı samimiyet rezervleri konusunda yürütülen tartışmalar, açılımların gerçekleştiği ilk tarihten bu yana devam etmektedir. Kürt açılımında “19 Ekim Habur Krizi”nin yıkıcı etkileri açılımın müzakereci etkisini büyük oranda kırmış ve süreci akamete uğratmış, hatta sonlandırmıştır. Alevi açılımında ise müzakere pratiğinin karşılıklı “güven” problemini aşmaya yönelik etkileri, sorunu Alevilik-Sünnilik tartışmalarının gölgesinden kurtararak ele alma konusunda kısmen başarılı olsa da çeşitli psikolojik bariyerlere takılmaktan kurtulamamıştır. Ayrıca açılım girişiminin Alevi vatandaşlar tarafından Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne açılmış davaların bir yaptırımı olduğu algısının meydana getirdiği samimiyet tartışmaları da sürecin akamete uğramasında etkili olmuştur. Nihai raporun Aleviliği tanımaya değil “tanımlama”ya çalışan bir dile evrildiği eleştirileri, kapsayıcılığı ve getirdiği çözüm önerilerinin yetersizliği veya beklentilerle uyumsuzluğu gibi noktalar da sağlıklı sonuç alma girişimlerini akamete uğramıştır.

Sonuç itibarıyla, iletişimsel eylemin temel prensiplerinden biri olan ve iletişimi sosyal uzlaşının zemini olarak mobilize etme girişimi olarak nitelendirilebilecek olan yakın tarihin farklı açılım politikalarındaki müzakere mekanizmasının sorunları derinden kavrayan bir dil üretme noktasında kısmen başarılı olduğu ifade edilebilir. Ancak sorunların çözümünde hem kamuoyunun hassasiyetlerinin hem de tarafların süreç içerisinde karşılıklı olarak öne çıkardıkları bazı rezervli tavırların, kimi zaman da medya söyleminde kendisini hissettiren manipülatif yaklaşımların diyalog imkânlarını zorladığı görülmektedir. Bu noktada özellikle iletişimsel yönetimdeki aksaklığın öne çıkardığı bir etki olarak; algıların, olguların bloke eden bir niteliğe sahip olabileceği ihtimali de dikkat çekici olmuştur. En temel düğüm noktası ise açılımların lokomotifini olan iletişimsel eylem sürecindeki söylemleri destekleyecek nitelikli kurumsal alt yapıların oluşmamış olmasıdır. Açılım kavramının anlam ve çağrışımları üzerinde toplumsal ve siyasi bir mutabakatın kurulamamış olması ise müzakere dilinin kuşatıcılığını ciddi anlamda etkilemiş ve çözüm mekanizmasını akamete uğramıştır. Ancak tüm bu olumsuz etkilere rağmen, Türkiye’nin bellek haritasında sık sık krizlere yol açmış ve toplumsal barışı akamete uğratmış problemlerin geçmişin rezervlerinden arındırılarak yeni bir dil ve yaşam alanına taşınması girişimleri başlı başına büyük önem taşımaktadır. 2009-2015 yılları arasında açılım konsepti içerisinde gerçekleştiren tüm girişimler Türkiye’deki kimlik problemlerinin toplumsal kalıtını dönüştürme çabasının bir parçası olarak diyalog ve müzakereci hayatini öne çıkarmıştır. Ancak siyasal iletişimin sivil kanallardaki dolaşımı ve etkililiği açısından, müzakere kadar önemli bir başka unsurun da eylemsel süreklilik olduğunu açığa çıkarmıştır. Nitekim müzakereci onarıcı gücü, onu zihinsel olarak kuşatan karşılıklı iradenin eylemsel kararlılığı ile doğrudan orantılı olarak etkili olmakta veya zayıflamaktadır.

TEŞEKKÜR

—

FİNANSAL DESTEK

Yazar bu çalışma için herhangi bir finansal destek almadığını beyan etmiştir.

ETİK

Makalenin araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlandığı beyan edilmiştir.

YAZAR KATKI BEYANI

Fatma Çakmak Genel katkı düzeyi %100.

Yazar, bu çalışmanın yazarlık koşulunu sağlayan başka bir kişinin olmadığını onaylamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI

Yazar herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Kaynakça

- AK Parti [Adalet ve Kalkınma Partisi] (2002). *Kalkınma ve demokratikleşme programı*. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/926>
- Aktürk, Ş. (2015). *Almanya, Rusya ve Türkiye’de Etnisite Rejimleri ve Milliyet* (V. Eke, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. (Orijinal çalışmanın yayımlanma tarihi 2012).
- Al Jazeera. (2015, Şubat 28). Ortak açıklamanın tam metni. *Aljazeera Turk*. 22 Mayıs 2022’de erişim adresi, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/ortak-aciklamanin-tam-metni>
- Alevi Kurultayı’ndan hükümete tepki. (2011, Ocak 16). *İnternetHaber*. <https://www.internethaber.com/alevi-kurultayindan-hukumete-tepki-321676h.htm>
- Aras, B., Aydın, E., Bölme, S. M., Dağı, İ., Dalmış, İ., Ensaroğlu, Y., Ete, H., Küçükcan, T., Özhan, T., & Yayman, H. (2009). *Türkiye’de Kürt sorunu algısı*. SETA & Pollmark. https://file.setav.org/Files/Pdf/20130109171358_turkiyenin-kurt-sorunu-algisi.pdf
- Bakan Çelik’e ‘Alevi Çalıştay’ teşekkürü. (2011, Nisan 1). *Haber7com*. <https://www.haber7.com/ic-politika/haber/728819-bakan-celike-alevi-calistayi-tesekkuru>
- Başbakan Erdoğan Akil İnsanlarla görüştü. (2013, Haziran 26). *HaberTürk*. <https://www.haberturk.com/gundem/haber/855515-basbakan-erdogan-akil-insanlarla-gorustu>
- Başbakan Erdoğan Alevi iftarında. (2009, Ocak 07). *CNN Türk*. <https://www.cnnturk.com/2009/turkiye/01/07/basbakan.erdogan.alevi.iftarinda/507994.0/index.html>
- Benhabib, S. (1996). Toward a deliberative model of democratic legitimacy. *Democracy and difference: Contesting the boundaries of the political* (pp. 87–110).
- BİA Haber Merkezi. (2009, Haziran 22). Cezaevinde Kürtçe’ye “sınırlı serbestlik” yürürlükte”. *Bianet Bağımsız İletişim Ağı*. <https://m.bianet.org/bianet/insan-haklari/115383-cezaevinde-kurtce-ye-sinirli-serbestlik-yururlukte>
- Bruinessen, M. van. (2016). *Ağa, şeyh, devlet* (B. Yalkut, Çev.). İletişim Yayınları. (Orijinal çalışmanın yayımlanma tarihi 1991)
- Cevizci, A. (2017). *Büyük felsefe sözlüğü*. Say Yayınları.
- Çarkoğlu, A., & Bilgili, N. Ç. (2011). A precarious relationship: The Alevi minority, the Turkish State and the EU. *South European Society and Politics*, 16(2), 351–364. <https://doi.org/10.1080/13608746.2011.577956>
- Dressler, M. (2013). *Writing religion: The making of Turkish Alevi Islam*. Oxford University Press.
- Ellul, J. (2015). *Sözün düşüşü* (H. Arslan, Çev.). Paradigma Yayınları. (Orijinal çalışmanın yayımlanma tarihi 1985).
- Ergil, D. (2009). *Kürt raporu: Güvenlik politikalarından kimlik siyasetine*. Timaş Yayınları.
- Fairclough, N. (2003). Söylemin diyalektiği (B. Çoban, Çev.). İçinde B. Çoban & Z. Özarslan (Ed.). *Söylem ve ideoloji: Mitoloji-din-ideoloji* (ss. 173-184). Su Yayınevi. (Orijinal çalışmanın yayımlanma tarihi 2001).
- Gezik, E. (2018). *Geçmiş ve tarih arasında Alevi hafızasını tanımlamak* (2. bs.). İletişim Yayınları.
- Goffman, E. (2014). *Damga: Örselenmiş kimliğin idare edilişi üzerine notlar* (Ş. Geniş, L. L. Ünsaldı & S. Ağırnaslı, Çev.). Heretik Yayınları. (Orijinal çalışmanın yayımlanma tarihi 1963).
- Habermas, J. (1997). *Bilgi ve insansal ilgiler* (C. A. Kanat, Çev.). Küyerel Yayınları. (Orijinal çalışmanın yayımlanma tarihi 1994).
- Habermas, J. (1999). *Kamusallığın yapısal dönüşümü* (T. Bora & M. Sancar, Çev.). İletişim Yayınları. (Orijinal çalışmanın yayımlanma tarihi 1962).
- Habermas, J. (2001). *İletişimsel eylem kuramı* (M. Tüzel, Çev.). Kabcacı Yayınevi. (Orijinal çalışmanın yayımlanma tarihi 1981).

- Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı. (2011). Aleviler artık burada oturmuyor! Alevi çalıştayları nihai raporu üstüne bir değerlendirme. <http://hacibektasvakfi.web.tr/uploads/publications/aleviler-artik-burada-oturmuyor.pdf>
- İşte Akil İnsanlar Heyeti. (2013, Nisan 04). *Milliyet*. <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/iste-akil-insanlar-heyeti-1689038>
- Kaluç, Ş. (2014). Türkiye'nin demokratikleşmesi ve Alevi talepleri tespit ve öneri raporu: Çalıştaylar, rapor, mevcut durum ve pratik öneriler, *Liberal Düşünce*, (73–74), 31–38. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/liberal/issue/48159/609297>
- Karabağlı, H. (2004, Haziran 05). Önce Boşnakça sonra Kürtçe: TRT’de ana dilde yayın Boşnakça’dan başlıyor. *Sabah*. <http://arsiv.sabah.com.tr/2004/06/05/siy107.html>
- Keyman, F. (2014). Çözüm süreci, müzakere, güven ve demokrasi. İçinde M. Aktaş (Ed.), *Çatışma çözümleri ve barış* (ss. 15–28). İletişim Yayınları.
- Kızılkaya, M. (2014). *Barışa katlanmak: Bir akilin 83 günü*. Alfa Yayınları.
- Kolkhoba Haber Merkezi. (t.y.). “Çok Dilli Kanal” TRT 6 Yayında. Kolkhoba. <http://www.kolkhoba.org/turha529.htm>
- Kurun, İ. (2017). Türkiye’de 2004 ve 2015 yılları arasındaki demokratikleşme politikasının siyasi bir değerlendirmesi. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 89–116. <https://doi.org/10.22466/acusbd.323569>
- Kürt açılımı netleşti. (2009, Mayıs 12). *Sabah*. https://www.sabah.com.tr/siyaset/2009/05/12/kurt_acilimi_netlesti
- Kürt dili ve edebiyatı bölümüne onay. (2011, Mart 02). *Sabah*. https://www.sabah.com.tr/egitim/kurt_dili_ve_edebiyati_bolumune_onay-1766187
- Kürtçe kurs açıldı. (2009). 23 Temmuz 2022’de erişim adresi, http://www.sanliurfa.com/haber190417-Kurtce_kurs_acildi.htm
- Massicard, E. (2017). *Türkiye’den Avrupa’ya Alevi hareketinin siyasallaşması* (A. Berktaş, Çev.; 3. bs.). İletişim Yayınları. (Orijinal çalışmanın yayımlanma tarihi 2012)
- Ocak, A. Y. (2017). *Alevî ve Bektaşî inançlarının İslam öncesi temelleri* (16. bs.). İletişim Yayınları.
- Rusen Cakir medyascope. (2016, Kasım 25). *Aleviler siyasetin neresinde? Reha Çamuroğlu ile söyleşi* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=vVqC7itEzTA>
- Subaşı, N. (2010). Önsöz. İçinde *Alevi çalıştay nihai rapor* (ss. 1–4). T.C. Devlet Bakanlığı.
- Subaşı, N. (2011, Nisan 09). İtimat, sorgu ve iltifat. *Sabah*. <https://www.sabah.com.tr/perspektif/2011/04/09/itimat-sorgu-ve-iltifat>
- T.C. Devlet Bakanlığı. (2010a). *Alevi çalıştay nihai rapor*. Ankara.
- T.C. Devlet Bakanlığı. (2010b). *Alevi çalıştayları ön rapor*. Ankara.
- T.C. Devlet Bakanlığı. (2010c). *Basında alevi çalıştay*. Ankara.
- Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TRT Kurdî. (2022, Haziran 14). İçinde *Wikipedia*. https://tr.wikipedia.org/wiki/TRT_Kurdî#cite_note-1
- van Dijk, T. A. (2002). Political discourse and ideology. In C. Lorda & M. Ribas (eds.), *Analisi del discurs politic* (pp. 15–34). Universitat Pompeu Fabra, IULA.
- van Dijk, T. A. (2005). Söylemin yapıları ve iktidarın yapıları (M. Küçük, Çev.). İçinde M. Küçük (Ed.), *Medya, iktidar, ideoloji* (ss. 315–375). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Yıldırım, Y. (2006). Jürgen Habermas’ın iletişimsel eylem kuramı. *Akü Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 249–268. <https://acikerisim.aku.edu.tr/xmlui/handle/11630/3617>
- Yıldırım, R. (2018). *Geleneksel Alevilik*. İletişim Yayınları.
- Wilson, J. (2003). Politik söylem (Z. Özarslan, Çev.). İçinde B. Çoban & Z. Özarslan (Ed.), *Söylem ve ideoloji: Mitoloji-din-ideoloji* (ss. 131–154). Su Yayınevi. (Orijinal çalışmanın yayımlanma tarihi 2001).

Extended Abstract

Most of the time, the concepts with which problems related to the "present" are discussed can provide us with the basic signs of how the historical memory of that problem is recalled with a world of language. Türkiye's socio-political heritage, whose political and cultural moments have at times been painful and traumatizing, has also brought with it the conceptual codes of an implicit and wounded memory regarding some issues based on identity and belonging. This conceptual capital has paved the way for various crises of meaning, numerous rote memorizations and ancient reflexes in every debate on these issues. From the historical and social roots of the Ottoman Empire, to the pangs of the modernization process, to the identity politics of the Republican politics that probes the nerve endings, the sociological baggage in which a series of confrontations are inevitable makes it almost obligatory to address the internal and external debates on certain identity areas in Türkiye today on a new conceptual plane.

Since the beginning of the 2000s, the concept of "opening" has been one of the usages brought to the fore by the tendency to approach the identity problems experienced by some segments of society, particularly Alevites and

Kurds, in the eyes of the state and society with a negotiationist language practice that had not been tried much until then. In this process, in which the state's "defining" and "judgment-making" role as an identity-defining actor has been replaced by a negotiating host, the concept and paradigm of "opening" have become the main instrument of a series of actions characterized as "game-changing". Unlike the classical statist reflexes in Türkiye, this seemingly careful interest in re-identifying and "understanding" the problems in various identity areas has been presented as based on the principle of re- and mutual negotiation of these problems in a calm mental space and has been extended to processes that started in this way. All these processes, such as the Democratic Initiative, the Alevi Initiative, the Roma Initiative and the Armenian Initiative, which started in close time periods and which also included critical exercises aiming to purify the residues of history, were shaped by the meaning of the concept of "opening". The opening processes can be evaluated as an attempt at a "paradigm transformation" in which the state welcomes the parties by putting its own rhetoric on the table in the definition and presentation of similar social problems experienced by different identity categories in Türkiye. Although the way the process was initiated was different for each identity category, the perception that the intention to resolve stalemated problems through mutual negotiation was at the heart of the logic of the initiative was important in gaining the support of the social majority. A detailed analysis of the functioning of the processes, the perceptions, contributions and participation of the parties, and the final status of the solution initiatives, each of which has been open to many pro and con interpretations, is undoubtedly the subject of a larger study.

This study will mainly focus on the conceptual capital produced by the intention to discuss various identity problems in Türkiye, which have been thrown into complex discourse networks over time, and which have been overshadowed by ethnic, theological and historical formulations in terms of self-reference, by bringing them to the present from a more just memory in the eyes of the state and society. In this context, the concept and paradigm of "opening", which is one of the most prominent forms of reference in this deliberative presentation, will be discussed within the framework of Habermas' important concepts such as "communicative rationality, world of experience, communicative action", which constitute the basis of the "Theory of Communicative Action". The main aim is not to make a detailed analysis of the processes of opening up, but to try to understand the importance of language practice in attempts at paradigmatic transformation on a socio-linguistic level. As a matter of fact, a detailed analysis of the fate and success of the processes, the connotations, gains or shortcomings produced by the memory of the opening up at this point is too broad to be the subject of another study. In this study, after analyzing the concept of opening up with its etymological and semantic meanings, the social problems that the concept circulates and the confrontational solution moves of the state towards these problems will be discussed theoretically on the axis of the discourses of communicative rationality. The theoretical survey method was used to ground the discussion, and the subject was tried to be expanded on a route accompanied by content analysis. The subject of the study is limited to the analysis of the Kurdish and Alevi opening processes of the AK Party period between 2009 and 2015. The Roma and Armenian initiatives were left out of the scope as they are more suitable for another study due to their different operational and conceptual baggage. As a result, the study concludes that deliberative language, which is prominent in the solution or re-discussion of entrenched social problems in Türkiye, is quite functional in opening up space in political communication and creating a positive space of meaning in terms of social legitimacy. However, it is seen that the possibilities of language are insufficient in terms of reaching a consensus in action, creating an ethic that includes all parties to communicative action and building a living space, and the necessity of supporting this possibility with concrete action comes to the fore.